

ПЕРИФРАСТИЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ В ОРИГІНАЛЬНІЙ ТА ПЕРЕКЛАДНІЙ ПОВІСТІ ДЖЕРОМА К. ДЖЕРОМА “THREE MEN IN A BOAT (TO SAY NOTHING OF THE DOG)”

У статті визначено лінгвістичний статус перифрастичних найменувань в оригінальній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” на матеріалі оригінального тексту й перекладу українською мовою та з’ясовано їх семантико-функційні особливості.

Ключові слова: *перифраз, перифрастичні найменування, лінгвістичний статус, семантико-функційні особливості, семантичні групи перифразів.*

В статье определен лингвистический статус перифрастических наименований в оригинальной повести Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” на материале оригинального текста и перевода на украинский язык и выяснены их семантико-функциональные особенности.

Ключевые слова: *перифраз, перифрастические наименования, лингвистический статус, семантико-функциональные особенности, семантические группы перифразов.*

The linguistic status of the periphrastic denominations in Jerome K. Jerome’s original novel “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” on the material of original text and translation into the Ukrainian language is determined and their semantic and functional peculiarities are cleared up.

Key words: *periphrasis, periphrastic denominations, linguistic status, semantic and functional peculiarities, semantic groups of periphrases.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній лінгвістиці панують функційний текстовий та комунікативно-прагматичний підходи до аналізу мовних явищ, серед яких особливе місце належить перифразам. Їхнє декодування дає змогу виявити мовну індивідуальність письменника, глибше осмислити його творчу особистість, естетичне кредо, з’ясувати комунікативні інтенції автора.

Тому, на наш погляд, вивчення перифрастичних найменувань в оригінальній та перекладній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)”, визначення їхніх семантико-стилістичних особливостей є на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць лінгвістів засвідчує, що існують різні погляди вчених на статус перифразів, незважаючи на досить тривалу історію їх вивчення. Так, як фігуру мовлення, як троп перифрази почали розглядати ще давньогрецькі філософи і римські оратори. У сучасному мовознавстві перифрази вважаються переважно пріоритетом дослідження стилістики. У більшості праць їх потлумачено як стилістичні мовні засоби (Г. М. Моложай, О. Д. Пономарів, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька). Такий підхід переважає і в практиці вищої школи.

Відомі спроби розглядати перифрази як одиниці лексикології (М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський), фразеології (О. С. Юрченко, М. М. Шанський), синтаксису (Г. М. Удовиченко).

Аналізуючи перифрази з граматичної точки зору, лінгвісти співвідносять їх з різними мовними одиницями — словосполученням (І. Гальперін, О. Кожин, Д. Розенталь), словом, словосполученням, реченням (Є. Регушевський, Н. М. Сологуб), фразеологізмом (О. С. Юрченко), виокремлюють проміжні структурні одиниці, співвідносні з перифразами.

Лінгвістичну сутність перифразів, яку ми візьмемо за основну в нашому дослідженні, було визначено Н. М. Сологуб [4] при вивченні цього явища в мовотворчості О. Гончара.

Що стосується лінгвістичних аспектів дослідження особливостей творів Джерома К. Джерома, то вони були в основному присвячені визначенню мовних засобів реалізації форм комічного (Т. Гурман [5], З. Сушко [6], Ю. Савіна [7], Н. Присяжнюк [8] та інші).

Мета статті полягає у визначенні лінгвістичного статусу перифрастичних найменувань у повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” на матеріалі оригінального тексту й перекладу українською мовою, з’ясуванні їх семантико-функційних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Повість “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” визнано найкращим твором Джерома К. Джерома (1859–1927). “Я писав книги, — відмічав письменник, — які здаються мені більш розумними книгами, на мій погляд, більш гумористичними”. Але публіка наполегливо продовжує бачити в

мені саме автора “Трое в одному човні (як не рахувати собаки)” [1: 13].

Переклади творів Джерома К. Джерома російською та українською мовами були об’єктом лінгвістичного аналізу багатьох дослідників, в основному з точки зору того, як вони відтворюють оригінал гумористичного тексту.

Спираючись на досягнення сучасного мовознавства, зупинимось на визначенні статусу перифразів у повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)”.

Традиційно визначаючи перифраз як стилістичну одиницю, дослідники зосереджують свою увагу на визначенні її статусу в ідіос-тилі окремих авторів, наголошують на розмежуванні індивідуально-авторських та загальнономовних перифразів, вивчають їхню структуру, морфологічну природу.

У нашому дослідженні, услід за О. А. Копусь [9: 34], під перифразом розуміємо мовно-мовленнєву одиницю, співвідносну зі словом, словосполученням і реченням, яка є вторинною назвою відомого суб’єкта чи об’єкта, часто оцінною, має тотожну денотативну частину значення та використовується в тексті зі стилістичною метою.

Розглядаючи перифрази в межах процесів вторинної номінації, зазначимо, що вторинна номінація може мати як мовний, так і мовленнєвий характер, вона позначена певною специфікою. Якщо вторинна номінація має мовний характер, то її “результати постають як прийняті мовою та конвенційно закріплені значення словесних знаків”, а якщо вторинна номінація мовленнєвого характеру, то її результатом є “оказіональне вживання лексичних значень у невластивій для них номінативній функції” [10: 129], тобто в мовному плані перифрази мають репрезентувати загальнономовні значення слів. На нашу думку, у цьому разі за функціями вони наближаються до метафор та синонімів. Обидва явища є передовсім проявами мовної системності, виражають парадигматичні відношення, мають подібні до перифразів стосунки з денотатами. Але, ураховуючи відмінності метафор та синонімів, ми поділили перифрази за їх функціями в тексті на дві великі групи, відповідні синонімам та метафорам: перифрази метафорично-го типу та перифрази синонімічного типу.

У повісті “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” присутні перифрази, що називають природні явища, існування яких не залежить від людини. Як правило, персоніфікація у Джерома маркірується великою літерою.

Наприклад:

From the dim woods on either bank, **Night's ghostly army**, the grey shadows, creep out with noiseless tread to chase away the lingering rear-guard of the light, and pass, with noiseless, unseen feet, above the waving river-grass, and through the sighing rushes [3: 24].

З імлістого лісу понад берегами нечутно крадеться примарне війсьсько **Ночі, сірі тіні**; і під нечутною, невидною ходою цього війська хвилюється осока і зітхають очерети [2: 20].

We had a pleasant trip and my hearty thanks for it to **old Father Thames** [3: 212].

Ми непогано поплавали, і я від щирого серця дякую **старенькій матінці Темзі** [2: 219].

Sunlight is the **life-blood of Nature** [3: 202].

Сонячне світло — **жива кров природи** [2: 212].

Then **Night, great loving mother**, gently lays her hand upon our fevered hand, and turns our little-stained face up to hers, and smiles, and though she does not speak, we know what she would say, and lay our hot flushed cheek against her bosom, and the pain is gone [3: 118].

І ось **Ніч, велелюбна мати**, лагідно кладе свою руку на наше гаряче чоло, й повертає до себе наше запалене лице, і усміхається, і хоч вона мовчить, але ми знаємо, що вона хоче нам сказати; і припадаємо спаленою щокою до її лона, і біль минає [2: 113].

The **Dead sun** [3: 22] — **Померле сонце** — захід [2: 20].

Джером К. Джером використовує перифрази для характеристики героїв творів. За допомогою перифразів він передає особливості соціального, біологічного та внутрішнього стану людини. При цьому прямих характеристик внутрішнього світу героїв майже немає, авторська позиція має перифрастичну форму.

Наприклад:

I had walked into that reading-room **a happy, healthy man**. I crawled **decrepit wreck** [3: 8].

Я ввійшов до тієї читальні **здоровою, щасливою людиною**, а вийшов звідти **немічним інвалідом** [2: 9].

We are **creatures of the sun**, we men and women. We love light and life [3: 79].

Ми, люди, **діти сонця**. Ми любимо світ і рух [2: 65].

Для створення комічної ситуації Джером К. Джером, дотримуючись гумористичних традицій, використовує професійну лексику. В англійському тексті читаємо: "I plodded conscientiously through the

twenty-six letters, and the only malady I could conclude I had not got was **housemaid's knee**" [3: 6].

Не маючи еквівалентного медичного терміну в українській мові, Ю. Лісняк був вимушений зробити заміну в перекладі: "Я сумлінно простудіював усі двадцять шість літер алфавіту і з усіх хвороб, описаних у книжці, не знайшов у себе тільки однієї — **раку сажотрусів**" [2: 8].

Термін, знайдений перекладачем, також є незвичним, передає гостроту комізму оригінала через те, що англійський термін означає жіночу хворобу (пологова гарячка).

Джером К. Джером вдало використовує особливості антонімів на рівні перифразів. На наш погляд, він, спираючись на специфіку енантіосемії як мовного явища, переносить його у сферу мовлення та відтворює в іншому вигляді в тексті. Ідеться про контекстуальні антонімичні характеристики одного об'єкта. Наприклад:

It was a ramshackle affair, dragged along by a knock-kneed, broken-winded **somnambulist**, which his owner, in a moment of enthusiasm, during conversation, referred to as a **horse** [3: 50].

Їхав я старою розбитою тарандайкою, в яку була запряжена клишонога запалена **сновида**, що її сам візник у розмові зі мною, захопившись, назвав **конем** [2: 37].

Слово "somnambulist" — "сновида" пов'язане з хибним уявленням про вплив місячного світла на людину.

To hang about a stable, and collect a gang of the most **disreputable dogs** to be found in the town, and lead them out to march round the slums to fight other **disreputable dogs**, is Montmorency's idea of "life;" and so, as I before observed, he gave to the suggestion of inns, and pubs, and hotels his most emphatic approbation [3: 32].

Тиняться біля якоїсь стайні, зібрати зграю найбільших **шибайголів собачої породи**, які тільки знайдуться в місті, й повести їх по найбрудніших завулках, на бій з іншими **шибайголовами** — ось що Монтморенсі вважає справжнім життям. Тому, як я вже відзначив, він з превеликою радістю сприйняв пропозицію ночувати в готелях, заїздах і корчмах [2: 25].

Автору притаманні назви, які отримали функціональні об'єкти та засоби пересування, які почасти вступають у синонімічні відношення.

Наприклад:

I agreed with George, and suggested that we would seek out some retired and old-world spot, far from the **madding crowd**, and dream away a sunny

week among its drowsy lanes — some halfforgotten nook, hidden away by the fairies, out of reach of the noisy world — some quaint-perched eyrie on the cliffs of time, from whence the surging waves of the nineteenth century would sound far-off and faint [3: 12].

Я погодився з Джорджем і сказав, що треба знайти якусь глуху, забуту світом місцину, далеко від **людського мурашника**, і проміряти погожий тиждень чи два у її сонній тиші — такий собі напівзабутий закуток, схований феями від гамірного світу, щось ніби орлине гніздо, приліплене на скелі Часу так високо, що рев бурхливих хвиль дев'ятнадцятого сторіччя лиш ледь чутно долинає туди [2: 12].

We had knocked those three old gentlemen off their chairs into a general heap at the bottom of the **boat**, and they were now slowly and painfully sorting themselves out from each other, and picking fish of themselves; and as they worked they cursed us — not with a common cursory curse, but with long, carefully thought-out, comprehensive curses, that embraced the whole of our career, and went away into the distant future, and included all our relations, and covered everything with us — good, substantial curses [3: 158].

Ми звалили тих трьох дідків на одну купу посеред **дощаника**, і тепер вони повільно, морочливо розплутувались і оббирали із себе рибу, а разом кляли нас — не звичайними повсякденними лайками, а довгими, странно продуманими всеосяжними прокльонами, що охоплювали весь наш життєвий шлях, сягали в найдаліше майбутнє й поширювались і на нашу рідню та все, пов'язане з нами [2: 141]. Дощаник — човен.

Little sail [3: 158] — **маленьке вітрило** [2: 141] — човен.

У перекладі Ю. Лісняка натрапляємо на дієслова, що співвідносимо з перифразами, які відсутні у англійського автора:

Hit [1: 11] — стусонув [2: 10] — вдарив.

Butted [1: 11] — буцнув [2: 10] — стукнув.

Shake [1: 19] — поторсав [2: 16] — потрусив.

Shout [1: 24]. — горлаєте [2: 22] — кричите.

Slide on [1: 32] — гепається [2: 30] — ковзається.

Якщо Джером К. Джером із синонімічних рядів дієслів використовує нейтральне значення, то Ю. Лісняк у перекладі надає їм грубий гумористичний відтінок. Складається враження, що перекладач свідомо відступає від оригіналу. Маючи на увазі подібні відступи, болгарський дослідник Сидер Флорін пише: “Очевидно, англосакси вигукують тихіше, дивуються, хвилюються, обурюються й радіють тихіше ніж слов'яни” [11: 76]. Це означає, що для слов'ян, зокрема

для українських читачів, посилення емоційності дієслів (у нашому прикладі надання відтінку згрублості в перекладі), порушуючи формальну відданість автору, зберігає відданість духу оповідання, найбільшою мірою відповідає темпераменту народу.

Висновки. Таким чином, у повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)”, як в оригіналі, так і в перекладі, фіксуємо кілька семантичних різновидів. Перифрази, що називають природні явища, існування яких не залежить від людини. Сюди уналежнюємо назви тварин та рослин. Такі перифрастичні назви здебільшого містять метафоричний компонент значення, що включають до свого складу певне перенесення значення за асоціацією.

Перифрази цього різновиду досить умовно називаємо “неживою” природою, позаяк вони називають власне природні явища, які не залежать від волі та свідомості людини; вони існували без людини, до людини та будуть існувати завжди. Вони належать до природи, що була первісною, навіть коли людство не існувало. На світанку історії, коли панували міфологічні уявлення про світ, явища природи співвідносили з певним богом або наділяли їх рисами людини. Цей елемент персоніфікації зберігається в метафоричних та перифрастичних назвах і в наш час.

В аналізованому тексті виокремлюємо семантичні групи перифразів на позначення функціональних об'єктів; перифрази, що пов'язані із зовнішністю людини; перифрази, що характеризують тварин.

Як мовно-мовленнєві одиниці, перифрази в оригінальній та перекладній повісті Джерома К. Джерома “Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog)” утворюють прагматичне та емоційно-експресивне забарвлення художнього тексту, а також посилюють комізм ситуації.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальших розвідок потребує дослідження різних образних засобів, які використовує Джером К. Джером у своїх творах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Джером К. Джером. Избранные произведения : в 2 т. / Перев. с англ. — Т. I. — М., 1957. — 305 с.
2. Трое в одном човні (як не рахувати собаки) : роман/ Джером К. Джером ; пер. з англ. Ю. Лісняка. — К. : Школа, 2009. — 224 с. : — (Світ неймовірних пригод).
3. Джером К. Джером. Трое в одном човні (як не рахувати собаки) = Three Men in a Boat (to Say Nothing of the Dog) : Вибрані розділи / Jerome K. Jerome ; Пер. з англ.

- Ю. Лісняка ; Худ.-оформл. С. І. Правдюк. — Х. : Фоліо, 2009. — 219 с. — Англ. та укр. мовами.
4. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара // АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. Русанівський В. М. — К. : Наукова думка, 1991. — 140 с.
  5. Гурман Т. Л. Мовна особистість німця у сприйнятті Джерома К. Джерома // Т. Л. Гурман // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. — Вип. 30. — С. 75–78.
  6. Сушко З. Концепт комічного в інтерпретаціях Юрія Лісняка (на прикладі перекладів творів Дж. Свіфта, Джерома К. Джерома : Наукові записки // Матеріали Міжнародної наукової конференції “Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України”. — Тернопіль, 2011. — С. 262–267.
  7. Савіна Ю. О. Когнітивні механізми та мовні засоби створення комічного (на матеріалі творів Джерома К. Джерома) // Вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. — Луцьк, 2012. — С. 87–91.
  8. Присяжнюк Н. М. Языковые характеристики прагматики юмористического текста (на материале перевода повести Джерома К. Джерома “Трое в одной лодке, не считая собаки” на украинский язык) // Теория и практика перевода. — Киев, 1980. — Вып. 8. — С. 43–48.
  9. Копусь О. Перифрази як елементи концептуальної картини світу в романах Олеся Гончара // Дивослово. — 2013. — № 1 (670). — С. 33–37.
  10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. — Москва: Наука, 1986. — 144 с.
  11. Флорин Сидер. Ремарка — пунктуация — темперамент (на материале английского языка). Тетр. перев. — М., 1975. — 80 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.14